

<https://doi.org/10.30563/turklad.1602261>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 16.12.2025
Kabul Tarihi / Accepted date	: 18.06.2025
Yayın Tarihi / Date published	: 20.06.2025

Atıf / Citation

Şehriyar, G. (2025). Kırk Batır Hakkında Destanlar Dairesi ve Destansı Gelenek. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKLAD)*. 9. Cilt, 1. Sayı, 121-128.

KIRK BATIR HAKKINDA DESTANLAR DAİRESİ VE DESTANSI GELENEK

The cyclization of epics about the Forty Batyrs and the epic tradition

GUMRU ŞEHİRİYAR¹

Öz

“Kırk Batır” destanlar dairesi Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla daha çok ilgi görmeğe başladı. Destanlar dairesi ismi gibi içerisine aldığı destanlar da bilim aleminde henüz doğru-dürüst öğrenilmedi. Onlarla araştırmaya konu olmasına rağmen, destanlar dairesinin içerisinde kırk yoksa daha az destanın olması belirlenemedi. Jırav-söyleyicilerin repertuarlarına bağlı olan “Kırk Batır” destanlar dairesinin içeriğinde yer alan destanların sayı bazen 26 ve bazen de 35 arası değişmektedir.

“Kırk Batır” destanlar dairesinin içerisinde 3 (bazı menkıbelerin yazdığına göre 4) seri yer almaktadır. Bu serideki destanların hepsi de konu itibarıyla Altın Orda ve Nogay Orda'nın oluşumu ile yıkılmadan önceki dönemi, yani XIV. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Destanlar dairesi, Seri, Kırk Batır, Jır, Jırav

Abstract

The “Forty Batyrs” epic cycle began to attract more attention with the collapse of the Soviet Union. The epics it includes, like its name, have not yet been properly learned in the scientific world. Although these epics have been the subject of research, it remains unclear whether the cycle contains forty or fewer epics. The number of epics included in the “Kırk Batır” epic cycle, which is part of the repertoire of Jırav-narrators, sometimes varies between 26 and sometimes 35.

¹ Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Türk Halklarının folkloru bölümü, Bakü/Azerbaycan.

E-mail: nevayi-qumru@rambler.ru

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6130-7063>

There are three series (or four, according to some legends) within the “Forty Batyrs” epic cycle. All of the epics in this series cover the period from the formation of the Golden Horde and the Nogay Horde to their collapse, that is, from the 14th century to the 17th century.

Key words: epic cycle, series, forty batyrs, jır, jırav

1. “Kırım`ın Kırk Batırı” yoksa “Nogay`ın Kırk Batırı”

Destanlar dairesinin ismiyle ilgili garip bir yanlış anlaşılma var. Nedense bilim insanları bu konu hakkında konuşmak istemiyor. Destanlar dairesinin adlandırılması bu güne kadar tartışmalı olmaya devam ediyor. Kaynaklarda (Sikaliyev, 1991; Kazak Destanları-IV, 2007; Dala Folklorının Antologiyası, 2019; Kazak Halık Edebiyatı, 1989) Kırk Batır ile ilgili destanlar dairesine bazen “Nogay`ın Kırk Batır`ı”, bazen “Kırım`ın Kırk Batır`ı”, bazen de “Nogay jırları” adı verilmektedir. Bu Nogay, Tatar, Kazak, Karakalpak, Başkurt, Kırım-Tatar vb. Türk halkları için mücadele eden kırk kahramana ithaf edilen destanlar serisidir. Bu destanların şekillendiği dönem, Altın Orda ve Nogay Orda`nın oluşumu ile yıkılmadan önceki dönemi, yani XIV. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Araştırmaya başladığımızda, adının özünü tam olarak ifade edebilmek ve bu yanlış anlaşılmayı önlemek amacıyla, “Kırk Batır hakkında destanlar dairesi” adını verdik. Bu konunun ne kadar tartışmalı olduğunun en az bizim kadar farkında olan tarihçi A. İsin, bu destanlar dairesinden bahsederken bunu “Nogaylı`nın (Kırım`ın) Kırk Batırı” (Ногайлының (Қырымның) қырық батыры) (İsin, 2002: 38) olarak adlandırıyor.

Kırım`ın mı yoksa Nogay`ın mı kırk kahramanı meselesi farklı varsayımlarla anlatılıyor. Destanlar dizisinde yer alan tüm destanlarda Nogaylar düşmanın üzerine yürür ve genellikle galip olarak dönerler. Bilim insanları otuz beş destandan oluşan dairede sadece dört yerde (“Janbırşılı Tel Ağıs”, “Kıdırbayulı Koblandı Batır”, “Alav batır”, “Er Köşke” destanlarında) anılan “Kırım`ın Kırk Batırı” tabirini kullanmaktan yandırırlar.

Bu seride yer alan destanlarda olaylar Altın Orda`nın hüküm sürdüğü topraklarda geçmektedir. Eğer Kırım veya Nogay Ordası gibi ilk bakışta görünen yer adlarıyla anılsaydı o zaman bu destanlar dairesi Mangıt, Saraycuk, Ulitau vb. olarak anılırdı. Çünkü kırk kahramana ithaf edilen destanların tamamında olaylar neredeyse bu bölgelerde geçmektedir. Görünüşe göre bu isimler buradaki yeri göstermiyor. Bu ifade, destanlar dairesinde adı geçen destanların tüm kahramanlarının Kırım`da doğduğu ya da olayların orada geçtiği anlamına gelmemektedir. Tam tersine destanda geçen olayların tamamı bugünkü Kazakistan topraklarında, özellikle batısında ve Rusya`nın bir bölümünde geçmektedir.

Başka bir varsayıma göre bu ifade “Qırım`ın Kırk Batırı”dır. Buradaki “qır” “çöl” demektir. Yani “Çölümün Kırk Batırı” (Karatayev, 2016; Ahmetcanov, 2019).

Diğer bilim insanları bu daireye “Nogay`ın Kırk Batırı” adını veriyor. Ne yazık ki “Nogay`ın Kırk Batırı” sözü üzerinde duran bilim adamları, “Kırım veya Qırım`ın Kırk Batırı” sözü üzerinde duran bilim adamları kadar iddialı değiller ve bu sözün açıklamasını hiç düşünmediler.

Modern araştırmacılar: “Tarihin derinliklerine indikçe Kazakları, Nogayları, Karakalpakları, göçebe Kırım-Tatarlarını ve Deşt-i Kıpçak Özbeklerini birbirinden ayırmak zordur. Bu şaşırtıcı değil, çünkü onlar Altın Orda`nın yönetimi altında birleşmiş, Nogay adı verilen tek bir halktı” (Kazahi, 2017) diye yazmaktadırlar. O dönemde “Cuci Ulus`untaki Türk boylarından Uysin, Kañlı, Jalair, Argın, Kerey, Kıpçak, Nayman, Alşın, Barın, Şirin, Mangıt, Goñrat ve diğerleri Altın Orda ordusunun omurgasını oluşturuyordu” (İsin, 2002: 137). Bildiğimiz gibi Altın Orda, Avrupa ve Asya`da yer alan ve yaklaşık 200 yıl yaşamış dünyanın en büyük ve en güçlü devletiydi.

Böylece Orta Çağ'da "Kırk Batır" destanlar dairesinde yer alan ve almayan tüm kahramanlık destanlarında Kazaklar, Tatarlar, Karakalpaklar ve başkalarından değil, Nogaylılar ve Nogaylı kabilesinden bahsedilmektedir. Destanlarda bile kahraman kendini tanıtırken:

"Encü-deryan geniş derya.

Bencü-deryan say (çok derin olmayan deniz, göl) derya.

Yayıkdan geçmeden dar tepe.

Tat qebilem Yav Tübe.

İdil ile Yayıkda,

Qızılquşlu Adırdan (Fergana Vadisi'ni çevreleyen engebeli-oval etek bölgesi),

Sarı altunlu Saraydan,

Ezgeri (Bulgaristan'da kullanılan para birimi) olan Bolqardan,

Nogayın nurlu yurdundan

Çıkıp gelirem" (Şehriyar, 2022: 160) – der.

Veya başka bir versiyonda:

"Üyken Bülbül tuvqan köyüm (büyük kuşları olan (doğan) yurdum), benim soyum dokkuzdur... Jetişkul (yahut Etişkül. Beş esas noğay siyasi birliyinden biri), Jemboylik, Jedisan (Nogay Ordasına dâhil olan tay-falar) nogay içinde, kabileler arasında, Keriş (Kırım'ın doğu kesiminde antik bir şehir) ve dağılan Kırım içinde, bozulan Bucak (Ukrayna'nın güneybatısında yer alan tarihi bölge) içinde, Ak Dobrojam (modern Romanya ve Bulgaristan topraklarında bulunan tarihi bölge) içinde çok meşhurdur benim soyum. Anadan görüb don diken, atadan görüb ok yonan, tendirin ocağını söndürmeyen, nogayda meşhurdur benim soyum" (Şehriyar, 2022: 325) – denir.

Genel olarak Altın Orda döneminden Nogay Orda'sının yıkılışına kadar "hangi destanı incerseniz inceleyin, karakterleri ve kahramanları kendilerine "Nogay", halkına "Nogayım", ülkelerine ise "Nogay eli" adını verir" (Dombıra, 1993: 13). Çünkü Orta Çağ'da Nogaylar tarih sahnesinde çok aktıftı. Hatta Kazak edebiyatında "Nogaylı zamanı" diye kutsal bir kavram bile vardır. Tarihçi A. İşin, "Nogaylı döneminin" Kazakların kahramanlık gösterdiği dönemin şiirsel dille ifade edilen bir geçmişi olduğunu yazıyor (İşin, 2002: 41). Bu dönemi "altın çağ" olarak adlandıran C. Valihanov şöyle yazıyor:

"İki yerli Nogay ve Kazak ordusunun bir arada yaşadığı Janibek hükümdarlığı yılları, Kırgız eserlerinde altın çağ olarak bahsediliyor. Bozkır halkının halen kullandığı eserlerin çoğu, Jirençi-Çeçen (bilge adam), Az-Janibek ve Nogay filozofu Asan Kaygı'nın ahlaki ve öğretici deyimleri bu döneme aittir" (Velihanov, 1895: 165).

Konunun tarihsel açıklaması ve destan metinlerinin bize verdiği işaretlerin yanı sıra, bu serinin bir başka versiyonunun da ortaya çıktığı, üzerinde yeterince çalışılmamış bir Nogay folkloru da bulunmaktadır.

Böylece Kırk Batır hakkında iki büyük destanlar dairesi mevcuttur:

1. Murin Sengirbekuli'nin anlattığı "Kırım'ın Kırk Batırı" – bu versiyonun neden böyle adlandırıldığı sonuna kadar açıklanmıyor. Sadece Kazak bilim adamları buna böyle diyor.

2. Nogay halk bilimcisi Zeyid Kaybaliyev'in yıray İdris İshaguli'dan derlediği "Nogay'ın Kırk Batırı" – Zeyid Kaybaliyev, Büyük Vatan Savaşı'ndan (Büyük Vatan Savaşı, II. Dünya Savaşı sırasında Rusya ve diğer eski Sovyet ülkelerinde Nazi Almanyası ve diğer Mihver Devletleri'ne karşı 22 Haziran 1941 ile 9 Mayıs 1945 tarihleri arasında verilen savaşın adıdır) döndükten sonra bu versiyonu unuttu. O yıllarda Murin Sengirbekuli kendi versiyonunu Kazak

edebiyat ortamına sunmuştu. Böylece Z. Kaybaliyev'in yırav İdris İshaqulı'dan derlediği "Nogay'ın Kırk Batırı" destanlar dairesinin bu versiyonu tamamen unutulmuş oldu.

1920 yılına kadar İdris İshaqulı toplantılarda "Nogay'ın Kırk Batırı" destanlar dairesini söylemekteydi. Burada serinin Nogay versiyonundan söz ediliyor. Zeyid Kaybaliyev bu versiyonu 1920'de duydu, ancak bilinmeyen nedenlerden dolayı 1928'de yazıya almayı başardı. Ancak bilinmeyen nedenlerden dolayı bu versiyonu yayınlamadı. Z. Kaybaliyev'in torunu dedesi ile ilgili anılarında şöyle yazıyor:

"Büyük dedem Zeyid, 1941'de cepheye gitmeden önce "Nogay'ın Kırk Batırı" destanlar dizisi de dâhil olmak üzere topladığı tüm folklor örneklerini keçeyle sarıp toprağa gömmüş. Ancak 1946 yılında savaştan döndüğünde gömdüğü malzemelerin yerini bulamadı. 26 yıl sonra – 1967'de, bu tarihi-destansı eserler yarı çürümüş halde bulundu ve bunların arasında "Nogay'ın Kırk Batırı" da vardı (Folkloriye, 2010; Moy prodeduşka, 2010).

Bu olaydan sonra Zeyid Kaybaliyev koleksiyonunun yalnızca küçük bir kısmını kurtarabildi.

U. Abtkarimov ve A. Aytbayev, "Kırk Batır"dan bahsederken Kuzey Kafkasya'da yaşayan Nogay halkının da neredeyse aynı destanlar dairesine sahip olduğunu belirtiyorlar. Buna "Nogay'ın Kırk Batırı" denir. Ancak Kazak dizisiyle karşılaştırıldığında bu versiyon hacim olarak çok daha küçüktür ve olay örgüsü, bölümler ve karakterler bakımından ondan farklıdır" (Abtkarimov, 2019: 49). U. Abtkarimov ve A. Aytbayev'in neye dayanarak böyle bir sonuca varmaları ilginçtir? Aşağıdaki destandan alınan küçük örnekten de görebileceğimiz gibi, karakterler ve olay örgüsü "Kırım'ın Kırk Batırı"ndakiyle aynı. "Nogay'ın Kırk Batırı" destanlar dairesinin hacmi bizce bir sır olarak kalıyor.

A. Sikaliyev "Айт десенъиз, айтайым..." ("Söyle deyirsiniz, söyleyeyim") adlı kitabında "Nogay'ın Kırk Batırı" destanını Stavropol şehrinin Neftekum ilçesinde yaşayan Z. Kaybaliyev'den aldığını yazıyor (Ayt, 1971: 141). O, destanı kısaltmalarla yayınlamıştı. Destanın içeriğinden Moğolların ve Kalmıkların Nogay kabilesine saldırdığı görülmektedir. Sıbıra yırav Nogay elinin kırk batırını yanına çağırıp yurtlarını korumalarını emretti. Anşıbay'a ise kendisinden ve yiğitlerinden esen kalmasını, bu savaştan sonra Ruslarla savaşın başlayacağını söyledi (Ayt, 1971: 6-11). Destanın sonunda anlatıcı Edigey'in dilinden şöyle diyor:

Kaş o zamanlar döneydi

Dünyanı yağı basıbdı...

Asan Kayğılı, Kaztuğan,

Orak, Mamay, Deli Aqıs,

Sıbıra ile Berizdak,

Şal Kiyiz ile El Buqa,

Onlardan kalan dünya.

Edil, Edil, Edil yer,

Arkasız qalib halkımın getdiyi yer.

Men aksüyek (Orta Asya'da han, bey soyuna ait olduğunu gösterir) Edige,

Men mirzeyem, biliniz.

Elinizin xanı men

Toktamış kovmuşam... (Ayt, 1971: 9.

Bu sözlerin ardından endişesini dile getiren söyleyici, batırları bir kez daha sıralıyor:

Onun (Edigeyin) oğlu Nuradin,
 (Tanrı onun) Heç vermesin muradın.
 Külik batır, Deli Aqıs,
 Er Koblandı, Musanke (muhtemelen Musahan'ı kastetmiştir),
 El gereyi Er Davis,
 Er Dosmambet at çapır.
 Kambar batır, Er Tarqıl
 Manaşı ile Sayın da,
 Kökşe ile Kosay da,
 Aruv Ahmet, Alav da,
 Kaztuğan ile Şora da
 Nogay deyilen yurdda
 Kırk ötkem batırı
 Doğan yurdu kovublar (Ayt, 1971: 10).

Murin Sengirbekuli'nin versiyonunda bu batırların tamamının yer almadığı metinden anlaşılmaktadır. Büyük ihtimalle destanlar dizisinin Murin jırav varyantının üç seri temelinde incelenmesinin nedeni budur (1. "Anşıbay batır ve soyu", 2. "Karadön batır ve soyu", 3. "Bağımsız batırlarla ilgili jırlar"). Ancak serinin dört bölümden oluşan ve neredeyse hiç çalışılmayan bir versiyonu da var. Orada "Kıdırbay batır ve onun soyu" serisi de yer almaktadır.

A. Sikaliyev'in yayınladığı metni dikkatle inceledikten sonra iki görüşle karşı karşıya kaldık: Ya dönemin sosyal ve siyasi durumunu anlayan A. Sikaliyev, yalnızca kırk batırın isimlerini sıralamakla yetindi ya da Z. Kaybaliyev yırav İdris İshakuli'dan yazdığı versiyonun aklındaki kısmını, belki de örneklerin kurtarabildiği kısmını A. Sikaliyev'e verdi. Çünkü yırav İdris İshakuli, döneminin yeterince profesyonel bir söyleyicisi olduğundan bu metni bu şekilde söylemezdi.

2. "Kırk Batır" Destanlar Dairesinin İsmindeki "Kırk" Rakamıyla İlgili Görüşler

Destanlar dairesinin ismindeki "kırk" rakamı yeterince dikkat çekiyor. Bu, Türk destan geleneğinde yaygın olarak kullanılan bir formüldür. Türk destanlarında kırk gün, kırk gece, kırk erkek, kırk ince belli kız, kırk eşkıya, kırk kanatlı at vb. ifadeler hemen hemen tüm destanlarda özel olarak vurgulanır. Hatta destanın kahramanları kırk gün içinde yürür ve konuşurlar. Kahramanlar kırk gün kırk gece düyün yaparlar. Padişahların ve şehzadelerin kırk vezirle kırk cariyesi olur. Divler, olağanüstü varlıklar, güzel kızları kırk anahtarla kilitlenmiş kırk kapının arkasına saklarlar vs.

A. Schimmel'e göre kırk, "büyük sayılar arasında en harika olanıdır ve Orta Doğu'da, özellikle İran ve Türkiye'de yaygındır" (Schimmel, 2011: 265). İslam geleneğinde kırk sayısı özellikle dikkat çeker; örneğin Hz. Muhammed kırk yaşında peygamber olmuş, "Allah Adem'in çamurunu kırk gün yoğurmuştur" (Schimmel, 2011: 268) vs.

"Dede Korkud" destanında Ganturalı'nın dilinden şöyle denir:

"Hey kırk eşim, kırk yoldaşım

Kırkınuza kurban olsun benim başım! – deyü söyledirdi" (Kitabi, 2014: 107).

Goroğlu destanının Türkmen versiyonunda Arap Reyhan'ın kırk koyun derisinden yapılmış bir papağı vardır. Goroğlu, kırk yiğitiyle birlikte Bazırgan'la savaşılmaya ve ondan

haraç toplamaya gider. Goroğlu ve kırk yiğit Övezi kurtarmak için kılık değiştirerek Hunkar ülkesine gelir (Arslan, 2022).

“Kırk Batır”dan bahseden V. Radlov, kırk sayısının Orta Asya halklarının destansı eserlerinde sıklıkla bulunduğunu söyleyerek “Karakalpakların “Kırk Kız” destanı, Kırgızların “Manas” destanında kırk şora, Bogaş-Jiada’nın kırk hizmetçisi, “Kitabi-Dede Korkut” destanında Dirse Hanın kırk yiğiti (kırk ince belli kız – G. Şehriyar), Goroğlu destanının Türkmen versiyonunda “Kırk Batır” (Sadırbayev, 2015: 23-24) gibi destanlardan bir örnek veriyor. Daha sonra o, fikrini şöyle tamamlıyor: “Murin jirav da bu sayıya sembolik bir anlam veriyor ve repertuarındaki (destanda) batırların sayısını bu sayıya “eşleştirmeye” çalışıyor” (Sadırbayev, 2015: 36).

“Kırk Batır”dan bahsederken belirli kırk kahramandan sözedildiğini belirtmek gerekir: 1. Anşıbay batır, 2. Parpariya, 3. Kuttıkıya, 4. Edigey, 5. Nuradin, 6. Musahan, 7. Orak, 8. Mamay, 9. Karasay, 10. Kazı, 11. Janbırşı batır, 12. Tel Ağıs, 13. Er Kökşe, 14. Er Kosay, 15. Karadön batır, 16. Jubanış, 17. Suyniş, 18. Er Begus, 19. Kögis, 20. Tama batır, 21. Tana batır, 22. Narık han, 23. Şora batır, 24. Ak Jonas batır, 25. Kenes, 26. Janbay bey, 27. Şıntas batır, 28. Törehan batır, 29. Kargaboylu Kartugan batır, 30. Manaşı batır, 31. Tuyakbay batır, 32. Aysa batır, 33. Ahmet batır, 34. Er Alau, 35. Togan batır, 36. Temirhan batır, 37. Adil Sultan, 38. Sultan Kerim, 39. Şimon batır, 40. Koblandı batır. Destanlar dairesine ise 35 destan dahildir. 1. Anşıbay batır, 2. Baba Tuklı Şaştı Aziz, 3. Parpariya, 4. Kuttıkıya, 5. Edigey, 6. Nuradin, 7. Musahan, 8. Orak ve Mamay, 9. İsmayıl, 10. Karasay ve Kazı, 11. Karadön batır, 12. Jubanış, 13. Suyniş, 14. Er Begus, 15. Kögis, 16. Tama batır, 17. Tana batır, 18. Narık batır, 19. Şora batır, 20. Kulınşak batır, 21. Koblandı batır, 22. Şıntasulı Törehan, 23. Emet batır, 24. Alav batır, 25. Kökşe batır-Kosay batır, 26. Asan Kayqı, 27. Abat batır, 28. Toqan batır, 29. Kargaboylu Kartugan batır, 30. Akjonasulı er Kenes, 31. Manaşı batır, 32. Manaşulı Tuyakbay batır, 33. Aysaulı Ahmet, 34. Janqbırşı, 35. Janbırşıulı Telaqıs. Görüldüğü gibi destanların sayısı ne olursa olsun burada kırk sayısının kutsallığı korunmuştur.

“Kırk Batır” destanlar sairesinde kırk sayısının kutsallığı sadece isminde değil, orada yer alan destanlarda da görülmektedir. Destanlar dairesinin ana bağı hesap ettiğimiz “Edigey” destanının Nogay versiyonunda, kuru kafatasının alına yazılan şu sözler daha sonra gerçeğe dönüşmüştü: “Han, kırk vezirini darağacına astı. Kırk vezirin öldürülmesi, kuru kafatasının alnında yazılanları doğruluyordu: “Öldükten sonra da kırk kişiyi öldüreceğim” (Kahramanlık, 2017: 162). Kırk sayısı geleneksel olarak destanın birçok yerinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Karakalpak versiyonunda Edigey, kırk yıldır bir mağarada saklanan bir sırrı ortaya çıkarır, Nogay versiyonunda kırk vezirle yürüyüşe çıkan Toktamış Han’a kırk köpek saldırır. Babası Edigey’i kutsar ve şöyle der: “Hızır Ata yardımcın olsun, Kırklar seni kollasın” (Kazak Destanları-IV, 2007: 211) diyor. Başkurt versiyonunda Edigey’in karısı Geneke, Toktamış’ın askerlerinden kaçır ve kırk gün boyunca bir kamışlıkta saklanır. Tatar versiyonunda Şah Timur, Edige ile Akbilay için kırk günlük bir düğün düzenler veya başka bir yerde şöyle der:

Кырык көнлек юлына,

Кырык көнлек чүленә

Кырык кое каздырып,

Кырык йорт-ям салмасам,

Өйткәнемне кылмасам,

Мин үчемне алмасам,

Баба Төклес бабам биргән

Идегәй атым корысын! (Edigey Destanı, 1998: 155). Kırk günlük yoluna,

Kırk günlük çölüne

Kırk kuyu kazdırıb,
 Kırk yurt menzil qurmasam,
 Dediymi etmesem,
 Men öcümü almasam,
 Baba Tökles dedem veren
 Edigey adım kurusun!

“Musahan” destanında Musahan, Kalmuklara karşı üç kez yürür ve her seferinde galip döner. İlk savaşta on beş yaşındayken kırk kişiyle Kalmuk Hanı Kozan Han’ın oğlu Kosım Han’a karşı savaştı. “Orak ile Mamay” destanında Musahan, oğullarını esaretten kurtarmak için kırk Nogay kahramanını gönderdiğini anlatır. Çok sevdiği oğlu Mamay’ı kaybeden 90 yaşlı annesi Kara-ulök, Mamay’ın kendisinden sonra 40 oğul bıraktığını ancak torunlarından hiçbirinin çok sevdiği oğlunun yerine koymadığını söylüyor. “Karasay ve Kazi” destanında Karasay, yaşlı batır Er-Gökçe’nin Tarlan atını alıp kırk Nogay batırıyla Kalmukların üzerine yürüyen Edil’e verir. Edil’in kız kardeşi Kanziya, Musa’nın evine gelip Kazi’yi buldu, kardeşi Karasay’ı ve kırk batırı yardıma gönderdi. Kazi kırk batır ile şehre girer, Kalmukları yener ve Edil Han’ı serbest bırakır.

3. Sonuç

Görüldüğü gibi eski Türk inancında kırklar kültü bu destanlar dairesinde kutsallığını korumayı başarmıştır. Bizim “Kırk batır” adlandırdığımız destanlar dairesi “Noqayın Kırk Batırı” ve “Kırımın Kırk Batırı” olarak iki büyük destanlar dairesini içermektedir.

Böylece o seriye dâhil olan destanların farklı olmasına rağmen onlar aynı olay örgüsünden, bölümlerden ve karakterlerden oluşmaktadır.

Kaynakça

- Arslan, M. (2022). Türkmenlerin Kahramanlık Destanı Göroğlu. İnceleme – Metin. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Edigey Destanı (1998) / haz. R. Sulti. Ankara: Türksoy Yayınları No.10
- Kazak Destanları – IV (2007). Kırım’ın Kırk Batırı (çev. F. Türkmen ve M. Ekici). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kitabi (2004). Kitabi-Dede Qorqud. Esil ve sadeleştirilmiş metnler. Bakı: “Önder neşriyyat”
- Kahramanlık (2017). Qehremanlıq salnamesi – “Edigey” dastanı (noqay variantı) – I, Dede Qorqud dergisi, 2017 (1), s.158-179.
- Schimmel, A. (2011). Sayların Gizemi. /Çevirmen M.Küpüşoğlu. İstanbul: Kabaçlı Yayınevi.
- Şehriyar, Q. (2022). Edigey haqqında Qızıl Orda dastanı (giriş, metnlerin tercümesi ve tesviri, şerh). Bakı, Elm ve tehsil neşriyyatı.
- Abtkarimov, U.M., Aytbayev A.B. (2019). İstoriografiya Nogaylinskogo Geroičeskogo Eposa ot Kazaxskix Skaziteley-jırau i Akınov XIX v. – Pervoy Polovini XX v. «L.N.Gumilev Atındağı Euraziya Yıltık Universitetinin Xabarşısı. Tarıxı ğılımdar. Filosofiya. Dintanu» Seriyası. Nur-Sultan: EYU. – 2 (127).
- Ayt desengiz, aytayım... // Yırlardı Yıyığan, Yıyıntıktı tüzgen A.Sikaliyev. Çerkessk: Stavropol Knigizdatelstvosi – 1971. – 144 6.

Velihanov, Ç. (1985). Sobraniye Soçineniy v Pyati Tomax. – T. 2. – Alma-Ata: Glavnaya Redaksiya Kazaxskoy Sovetskoy Ensiklopedii.

Dala Folklorının Antologiyası. (2019). Batırlar jırı. 10 Tomdık, 2 Tom. / Tomdı kurastırıp, baspağa dayındağandar S.İ.Seken, N.Ə.Sersek. – Almatı: Brand Book.

Dombıra (1993). Nogay Halk Destanları. Birinşi kitap. Çerkessk, 1993. – 207 c.

İsin, A. (2002). Kazakskoye Hanstvo i Hogayskaya Orda vo Vtoroy Polovine XV-XVI v. – Semipalatinsk.

Kazak Halık Edebiyatı (1089). Kırımın Kırık Batırı (Murin Jıraudan Jazılğan Muralar). T. 5. / Kurast. K. Sıdıkov, O. Hurmağambetova. Almatı: Jazuşı.

Sadırbayev, S. (2015). Ğalımnın Hatı: Gılımı Zertteuler, Makalalar, Estelikter, Kösemsözder, Oy-tolgamdar. Almatı: Deyip-Kitap.

Sikalıyev, A.İ. (1991). Noqaydın Kırk Batırı. Mahaçkala.

Ahmetcanov, T. (2019). Sorok Batırov Kırma Rodom iz Deşt-i-Kipçaka (20.09.2019). Erişim adresi: <http://milli-fırka.org/%D1%81%D0%BE%D1%80%D0%BE-%D0%BA-%D0%B1%D0%B0%D1%82%D1%8B%D1%80%D0%BE-%D0%B2-%D0%BA%D1%80%D1%8B-%D0%BC%D0%B0-%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC-%D0%B8%D0%B7-%D0%B4%D0%B5-%D1%88%D1%82-%D0%B8-%D0%BA%D0%B8%D0%BF/>

Kazahi i Nogai – Razdelyonnyy Narod (2017). (18.10.2017). Erişim adresi: <https://esquire.kz/kazahi-i-nogai-v-razdelnny-narod/>

Karatayev, A. (2016). Kırımın Kırık Batırı (06.04.2016). Erişim adresi: https://vk.com/wall-38304529_307924

Moy pradeduşka Zeyid!!! (2010). (11.03.2010). Erişim adresi: <https://kaybalieva.livejournal.com/1438.html>

Folklorıne İstoçniki o Çura-Batıre (Nogaysı) (2018). (24.02.2018). Erişim adresi: https://so-217.livejournal.com/11952.html#_edn16

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

☒ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.